

gentiende eeuw drastisch veranderde. Hetzelfde geldt voor de sluisen, duikers en andere kunstwerken. Deels komt dit wellicht doordat het boek steunt op literatuur en niet op archiefonderzoek, deels komt dit ook omdat de auteurs de nadruk leggen op erfgoed, namelijk de huidige en vooral de toekomstige rol van het kanaal.

Deze opmerkingen doen geen ernstige afbreuk aan mijn overtuiging dat Buiten en Staat met hun kanalenoverzicht een prachtig boekwerk hebben gemaakt dat wellicht als een van de eerste in zijn soort aandacht vraagt voor kanalen als erfgoed. Dat is op zich al een grote verdienste. Laat dit boek anderen uitnodigen om op deze weg voort te bouwen en wat het historisch onderzoek van de kanalen betreft dit te verbreden en als het even kan ook te verdiepen.

ADRIE
DE KRAKER

Guido van den Eynde en Laurant Toorians (red.), *Op zand, veen en klei. Liber amicorum Karel Leenders bij gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag*. Uitgave in de reeks Tilburg Zuidelijk Historisch Contact, Verloren, Hilversum 2016. 336 blz. Geïll. ISBN 978-90-8704-591-3. €35,-.

Niet alleen in Noord-Brabant, maar ook in de rest van Nederland is historisch geograaf Karel Leenders een begrip. Vanaf zijn eerste bescheiden publicaties in de jaren zestig van de vorige eeuw publiceerde hij een niet aflatende stroom artikelen, boeken, recensies, rapporten en andere geschriften over een breed scala van onderwerpen die vrijwel allemaal gemeen hebben dat ze met het landschap te maken hebben. Dit is het landschap van Zuid-Holland, Noord-Brabant, Zeeland en aangrenzende Vlaamse gebieden. Enkele studies springen er zonder meer uit. Het gaat om onderzoek naar de venen en moeren van Noordwest-Brabant en aangrenzend gebied van de Vlaamse provincie Antwerpen en zijn in 1994 verschenen dissertatie over de landschapsontwikkeling van hetzelfde gebied vanaf de Middeleeuwen. Kenmerkend voor de wijze waarop Leenders te werk gaat, is de zeer grondige studie van het primair bronnenmateriaal. De uitkomsten daarvan confronteert hij met wat in het landschap nog is te zien en zich in de bodem bevindt. Voor de vele vakcollega's van Leenders was het al snel duidelijk: als Karel iets wil weten, komt hij er beslist achter! Dit is ook een van de redenen waarom er met hem zo vaak en graag werd samengewerkt. Een niet onbelangrijke bijkomstigheid is dat Karel altijd heel open voor elke vorm van samenwerking stond en de uitkomst daarvan als een meerwaarde zag.

In 2016 werd Leenders zeventig jaar, reden voor zijn collega's om hem te eren met een vriendenboek. Dertien vrienden hebben de vrucht van hun pen toevertrouwd aan het boek. Dit aantal moet beschouwd worden als een minimum, gelet op de overweldigende belangstelling voor de presentatie van het vriendenboek, waar de vele collega's en vrienden uit verleden en heden hun opwachting maakten om Karel geluk te wensen.

Een *liber amicorum* bevat vaak bijdragen van verschillende omvang, inhoud en belang. Dat is ook op dit boek van toepassing. Ook worden meestal lang niet alle terreinen behandeld die onderwerp van studie van degene vormen voor wie het is bedoeld. En ook dat is waar voor dit boek. Hier komen we straks op terug, maar laten we eerst kijken waar het boek wel over gaat.

In zijn bijdrage gaat Jelle Vervloet in op het belang dat Leenders' onderzoek voor het vakgebied van de historische geografie heeft gehad en nog steeds heeft. Na een overzicht van zijn belangrijkste publicaties te hebben gegeven, concludeert Vervloet met de opmerking dat het onderzoek van Leenders grensoverschrijdend was en altijd aansloot bij discussies in Nederland en Vlaanderen. In feite vormde hij de schakel tussen beide gebieden. De bijdrage van Vervloet sluit af met een flink literatuuroverzicht. Maar..., het vergt bijna een aparte publicatie om alle pennenvruchten van Leenders te vermelden. Begrijpelijk dat Vervloet deze exercitie niet heeft willen maken en alleen de belangrijkste noemt.

In de bijdragen van Ria Berkvens en Bert Maes komen de erfgoedstudies aan bod. Ook op dit terrein heeft Leenders veel bijgedragen, onder andere voor het gebied Breda. Al-

weer onderscheiden de desbetreffende publicaties zich door de grote aandacht voor het detail met als resultaat vele onverwachte identificaties van moeilijk te plaatsen onderdelen van het cultuurlandschap.

Bijzonder is ook de bijdrage van Ton Kapelhof over de sterrenkunde waarvoor Leenders altijd een grote belangstelling heeft gehad.

Daarnaast zijn er bijdragen van Guus Borger (visie op het kustgebied), Hans Renes (historisch kaartmateriaal), Mathieu Franssen (oude Brabantse kaarten), Bas Aarts (Strijen), Hein Vera (Hilvarenbeek), Martien van Asseldonk (Boerenopstand, 1363), Marco Vermunt (Haven van Bergen op Zoom), Guido van den Eynde (kasteel Breda), Bert Maes (natuur) en Lauran Toorians (toponiem Nispen).

Enkele toch niet onbelangrijke aandachtsvelden van Karel Leenders ontbreken in het boek. Dit is het zout! Al vanaf de periode dat hij zich met de verdwenen venen van Noordwest-Brabant bezighoudt, is Leenders geïnteresseerd in de de zoutnering, namelijk de wijze waarop uit verzilt veen zout werd gewonnen. Hoe dit laat-Middeleeuwse proces verliep, is in de loop der jaren steeds duidelijker geworden. De studie van het zout sluit ook prima aan bij wat in Zeeland, Noord-Vlaanderen en op de Zuid-Hollandse eilanden gebeurde. Het ging hier immers om een groot zoutproductiegebied. Een tweede ontbrekend aandachtsveld is een bijdrage vanuit Vlaamse zijde over moeren, bossen, nederzettingstypen of welk ander thema dan ook, dat aansluit op het onderzoeksgebied van Leenders in Noord-Brabant.

Alle bijdragen zijn ruim voorzien van noten en literatuuroverzichten. Aan het eind van het boek treft men een overzicht van de auteurs aan. Het boek wordt afgesloten met een index op persoonsnamen. Zoals te doen gebruikelijk is afgezien van een lijst van intekenaren.

Het belang van het boek zit vooral in het inzichtelijk maken van hoe historisch geografisch onderzoek naar een grensregio in het verleden grondig is aangepakt en hoe dit in de loop der decennia vorm en inhoud heeft gekregen onder veranderende omstandigheden. Het boek laat ook zien hoe een vooraanstaand onderzoeker hiermee is omgegaan. Ten slotte geeft het nog een inkijk in diverse aspecten van het Noord-Brabantse landschap en zijn erfgoed, verwoord door de vele vrienden van Karel Leenders.